

УДК 7.012(045)

Л.І. Мокляк

ДИЗАЙН У СИСТЕМАХ ВИДИВ МИСТЕЦТВА КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. У статті здійснюється аналіз естетичної природи дизайну як явища духовної культури і виду мистецтва інформаційного суспільства.

Ключові слова: духовність, естетичне, естетична діяльність, дизайн, культура, мистецтво, вид мистецтва.

Вступ

Визначальною рисою соціально-економічного, культурного розвитку сучасного світу є посилення інформаційного впливу на суспільство. З розвитком і розповсюдженням інформаційних та телекомунікаційних технологій відмічається всеохоплююче проникнення цих технологій в усі сфери життя суспільства, відбуваються кардинальні зміни всієї структури останнього. Зрушення охопили не тільки суспільне виробництво, де акценти зі сфери виробництва з використанням матеріалів перемістилися у сферу надання послуг, а також викликали трансформацію соціальної структури суспільства всієї системи соціальних відносин, як економічних і політичних, так і духовних (моральних, релігійних, естетичних тощо), й активно впливають на систему освіти і виховання, сферу дозвілля.

Людство переживає не тільки перехід до нового часового етапу свого буття – нового тисячоліття, століття, але й нового усвідомлення свого буттєвого простору – інформаційної цивілізації, яка має глобальний характер. У цьому історичному процесі формування інформаційної цивілізації стираються кордони між країнами і людьми, радикально змінюється структура світової економіки, більш динамічним і конкурентним стає ринок. Рух до інформаційної цивілізації – це сьогодні загальний шлях як для розвинених країн, так і тих, що розвиваються.

Все вище зазначене актуалізує одвічні філософські питання, сформульовані І.Кантом: «Що я можу знати? Що я повинен робити? На що я можу сподіватися?» Ці питання є сучасними і стоять дуже гостро. Їх можливо об'єднати в одне питання: «Наскільки нові засоби комунікації, одержання і збереження інформації змінили й змінюють життя не тільки людства загалом, але й окремої країни, окремої людини?». Як іронічно висловлюється щодо цього приводу сучасний художник Д.Гордон, що «...в наш час потік образів і інформації просто неймовірний. Більшість людей користуються Інтернетом, одночасно дивляться телевізор, слухають музику, розмовляють чи вишивають. Це схоже на ідею Урі Цайга про гру у футбол з двома м'ячами. Якщо піти далі, можна уявити гру з двома футбольними м'ячами, парку тенісних, а краєм поля в той же час біжать коні – справжня шизофренія» [5, с. 25].

Було б недоцільним заперечувати, що в цьому процесі є й свої позитивні риси. Сучасні засоби комунікації, комп'ютеризація, поява Інтернету сприяють більш швидкому прийняттю рішень як у сфері соціального управління, так і у вирішенні особистих проблем людини, але й мають свої негативні прояви. Так, з боку тих соціально-політичних інститутів, які володіють інформаційними технологіями,

з'являється реальна можливість маніпуляції суспільною свідомістю. Молода генерація сучасного людства дуже часто використовує ці технології не як продуктивний засіб для вирішення певних нагальних проблем, а настільки занурюється у віртуальний світ, що обирає його своїм способом життя. Одна справа користування Інтернетом, а інша – «жити в Інтернеті», що негативно впливає на інтелектуальний і духовний розвиток особистості, спотворює світовідчуття, світосприйняття людиною світу, руйнує традиційну систему людських відносин. Складна ситуація, що склалася, потребує вироблення чітких світоглядних орієнтирів, які надади б можливість і суспільству, і людині свідомо сприймати, пізнавати, осмислювати соціальну реальність, попереджати руйнівні конфлікти.

Відомий український філософ С.Кримський, підтримуючи нагальність вирішення цього завдання, акцентує увагу на історичному досвіді людства у подоланні суперечностей між цивілізацією та екзистенцією. «Відомо, – зазначає мислитель, – що після буржуазних революцій 40-х років XIX століття на європейському континенті глобалізуються ринкові відносини. Але народи Європи, яка була на той час центральною зоною всесвітньої історії, відповідають на ці події масштабною духовною протидією. З 40-х років XIX століття беруть початок майже всі філософські течії сучасності – від марксизму до позитивізму і від екзистенціалізму до прагматизму та філософії життя. Сягає апогею розвиток європейського роману, класичної музики, культури романтизму та критичного реалізму. Це було ще небачене (після «осьового часу») духовне піднесення людства. Такого піднесення потребує і сучасність, якщо зважити на завдання збереження людської автентичності. Тому відомий французький інтелектуал Анрі Мальро і проголосив передодні нового тисячоліття, що XXI століття або буде століттям духовності, або його зовсім не буде» [3, с.5-6]. У роздумах мислителя наочне підтвердження знаходить думка про роль духовного початку, духовної культури як унікальної здатності суспільної людини направляти й наповнювати своє життя смыслом, орієнтувати своє існування на дійсне буття, знайти себе і своє місце у світі.

Постановка завдання

Вочевидь, що сучасна ситуація вимагає від людини, суспільства пошуку таких культурних важелів, які б дозволяли нівелювати, долати суперечності, породжені наростаючим наступом ери інформатизації.

У процесі свого історичного розвитку людство створило таку унікальну самобутню форму, яка на духовно-чуттєвому рівні вирішує естетичні суперечності людського буття. Саме такою формою духов-

ної культури було і є мистецтво. Кожна конкретно-історична епоха людства – від первісного етапу до сучасного – виробляла свої усталені види мистецтва, де вид мистецтва характеризує особливий момент у розвитку всього мистецтва (як загального), тобто виступає історичною конкретизацією розвитку мистецтва як форми духовної культури на всьому шляху його розвитку. Вітчизняний естетик Л.Мізіна зосереджує увагу на тому, що « вид мистецтва є декотра специфічна й усталена риса прояву загального (саме мистецтва) в одиничному – в його окремому творі. Оскільки особливе не є просто проміжною ланкою між одиничним і загальним, а перш за все виступає як їх об'єднуюче начало у рамках цілого» [4, с. 184]. При цьому дослідниця зазначає, що саме видом мистецтва як конструктивним принципом художніх творів визначається вибір тем, сюжетів, способів художнього узагальнення, композиції тощо.

Екстраполюючи аргументи, які обґрунтовує Л.Мізіна в аналізі поняття «вид мистецтва», лінію історичного руху видів мистецтва можна накреслити у такий спосіб: період первіснообщинної формації як естетично завершений цілісний вид мистецтва маніфестує себе саме декоративно-ужиткове мистецтво, рабовласницьку формацію – скульптура; феодалну – архітектура; індустріальну епоху – живопис, музика, художня література, постіндустріальну – кіно, інформаційну – дизайн.

Метою статті є спроба дослідити естетичну природу дизайну як виду мистецтва, як духовної універсалиї, ціннісної системи інформаційної культури. Як зазначається в ілюстрованому словниково-довіднику з дизайну, сьогодні, «на початку XXI століття, стало остаточною, що дизайн, який довгий час вважався чимось таким, що немов би нагадає вміння "оформлювати" предметно-просторове оснащення нашого життя, – це мистецтво. Мистецтво нового розвитку цивілізації, ери прав людини і ринкових відносин, заснованих на пріоритеті споживчих цінностей в укладі суспільства» [2, с.11].

Аналіз публікацій і досліджень

В останні десятиліття у вітчизняній філософсько-естетичній, мистецтвознавчій літературі з'явилося чимало досліджень, у яких всебічно аналізується дизайн як загальноцивілізаційне, соціокультурне явище, його історія, структура, функції, напрямки розвитку. Це роботи таких авторів, як В.Аронов, Л.Безмоздін, І.Волкотруб, О.Генісаретський, В.Даниленко, А.Іконніков, М.Каган, Ю.Легенький, Н.Мосорова, І.Рижова, М.Селівачов, О.Хмельовський. Теоретичне дослідження естетичної природи дизайну неможливе без звернення до історії естетичної думки, а також до загально філософських проблем духовності, світогляду, культури. Саме цим проблемам присвячені роботи В.Бичкова, Г.Гачева, А.Канарського, С.Кримського, Л.Мізіної, С.Пролеєва.

Основна частина

Розпочавшись як вузька, але самостійна частина процесу виробництва потрібних для людей речей, де корисність виробу обов'язково включала і «красу», дизайн за останнє століття свого існування переріс у могутню індустріальну технологію впрова-

дження краси у всі сфери життя сучасної людини – від побуту і до сфери виробництва й відпочинку.

Сьогодні всі сфери діяльності, де форма продукції має для споживача вирішальне значення, не можуть уникнути тиску дизайнерського впливу, шукають свої точки дотику і співробітництва з ним. Це стосується не тільки таких сфер, як сервіс, перукарська і декораторська справа, пошиття одягу і взуття, але й сфери так званого «високого» мистецтва – архітектури, скульптури, кіно і далі цей список можна продовжити.

Виникнувши у XX ст. – часі розгортання науково-технічного прогресу, на перетині науки, техніки і мистецтва, дизайн, історія його становлення віддзеркалили всі складності і суперечності соціального часу минулого століття. Дизайн став наслідком глобального проникнення проектної культури у життя суспільства, використанням його результатів у житті кожної окремої людини.

Дизайн (від англ. design – проектування) – це не проект у вузькому розумінні цього слова, а складна і суспільно значима справа. Як зазначає дизайнер і теоретик дизайну О.Хмельовський, це: «творчо-конструктивна діяльність, спрямована у кінцевому результаті на створення гармонійного з природним штучного середовища з метою функціонування людини у ньому». І далі, продовжуючи лінгвістичне дослідження слова «дизайн», його розкодування, звертаючись до Кирилиці, дослідник приходить до цікавих світоглядно значущих висновків: « Видообраз «диЗАйн» містить відоме вже нам ім'я Бога «АЗ», що прочитується справа наліво. «Ди» в семантиці молодих мов – це самоназва роздвоєної сутності "АЗ": "два" в українському прочитанні. Стосовно формо вияву дизайн – це впорядкування двоєдиної сутності Світу згідно з законами композиції, тобто мистецьке впорядкування об'єктів предметного середовища. Тому дизайн і сьогодні є сферою мистецтва» [7, с.441-442].

У своїй більшості сучасні дизайнерські рішення досягають високого художнього ефекту не за рахунок зображальних засобів, а завдяки творчому проникненню у сутність речі, виявленню її людського сенсу й втіленню цієї сутності, сенсу в адекватній художній формі. Світ нашого сучасника – це світ, створений самою людиною, світ матеріальної і духовної культури. Якщо у сфері матеріальної культури діяльність людини носить характер практичного, утилітарного перетворення світу, то у сфері духовної культури вона носить ідеальний характер. Саме у сфері духовної культури людина стверджує свій суто людський потенціал – здатність не просто «мати», а «бути». Тільки у процесі практичного освоєння індивідом соціального досвіду, який кристалізується у культурі суспільства «олюднюються» його первинні біологічні потреби і почуття, формуються духовні інтереси і здібності, в тому числі й естетичні. Світ духовної і матеріальної культури – два взаємообумовлених і суперечливих боки цілісного процесу життєдіяльності суспільної людини. Ця взаємообумовленість не є лінійною, механічною. Особливості життєдіяльності людей і організація їхнього матеріального оточення завжди були діалектично взаємопов'язані.

Продукти дизайнерської діяльності є саме результатом прояву цих специфічних тенденцій, притаманних як технічній, так і художній творчості, коли функціональність і економічність забезпечують утилітарність конструкції, а виразність і естетичність характеризують художність форми. Дизайн, формуючи і надаючи естетичну цінність утилітарним виробам сучасного матеріального виробництва, сприяє безпосередньому включенню останніх у систему культури суспільства.

Завдяки біфункціональній природі, сучасний дизайн здатний гармонізувати можливості сучасного матеріального виробництва і світ людських культурних потреб і цінностей. Саме завдяки єдності і боротьбі протилежних початків «корисного» і «прекрасного», яка вирішується через творення нової міри – досконалої форми, змістовної форми – предметного світу, де людина, за висловом К.Маркса, не втрачає сама себе у своєму предметі, бо цей предмет стає для неї людським предметом, чи опредметненою людиною.

«Сучасна парадигма дизайну, – підкреслює І.Рижова, – це не тільки опредмечення матеріальних людських потреб, але й «уречевлення» цінностей духовності, реалізація в дизайнерській формі духовного змісту. Завдяки своїй творчій природі, дизайнерська форма може з високою ефективністю залучати людину і суспільство як до виявлення соціального добра, так і до виявлення соціального зла» [6, с.53].

Світ дизайну є складним і суперечливим. Він народився на стику науки, техніки і мистецтва. Складності і суперечності проявляються вже у тому, що будь-яке дизайнерське проектування передбачає створення формально нового об'єкта, який характеризується певними, суспільно важливими споживчими властивостями, але, на відміну від інших форм проектної діяльності, дизайн є однією з форм естетично-філософської парадигми дизайну І.Рижова першим її базовим принципом називає саме естетичний, де естетичний принцип – це, перш за все, краса, виразність композиції. Це свідчить про те, що співвідношення краси і користі у дизайнерській діяльності залишається такою ж актуальною проблемою, як і в часи грецької Античності. «Корисне повинно бути прекрасним» – гасло, яке висувається дизайном на початку свого становлення у XX столітті. Повинно бути – ще не означає, що спроектоване таким є, тобто прекрасним. В історії естетичної думки неодноразово здійснювалися спроби ототожнювати той чи інший вид суспільної цінності із сутністю прекрасного. Зрозуміло, що коли мова йде про дизайнерську діяльність, то такий показник, як користь, виходить на перший план, але не є достатнім у визначенні створеного дизайнерського об'єкта як прекрасного. Ще за часів Античності Сократ у своїх міркуваннях про природу прекрасного виокремлював принцип утилітарності як один з фундаментальних проявів прекрасного, але не тотожний останньому.

Центром уваги Сократа була людина, яка цікавила мислителя з точки зору її практичної діяльності, поведінки, моральності. Будь-яка людська діяльність, на думку філософа, має певну мету – абсо-

лютне благо. У Сократа прекрасне і благо перебувають у тісному взаємозв'язку, тому що прекрасне і благо є доцільними, де доцільність тлумачиться ним не з точки зору матеріальності, предметності, а, перш за все, як субстанціональний принцип буття людини у світі. Тим самим Сократ замислювався над таємничими, прихованими від зовнішнього споглядання, сторонами буття, де внутрішнє містить у собі зовнішнє і є метою для останнього. За Сократом, прекрасне не існує як абсолютна якість предметів і явищ, а розкривається лише в їхніх співвідношеннях і у своїй сутності збігається з доцільним.

Дизайн як естетична діяльність також є доцільною, і тому результати цієї діяльності повинні оцінюватися за критерієм відповідності певній меті, співвіднесення речі з її функцією, проявлення її сенсу не як речі серед речей, а саме живого, душевного, духовного сенсу. Сократ підкреслює зв'язок прекрасного, корисного, доцільного, гармонійного з моральним, етичним. Єдність краси форми і краси душі знайшли своє втілення в античному принципі калокагатії – єдності добра, краси і блага, прекрасної форми і внутрішньої досконалості.

Отже, філософська спадщина античної культури надає нам світоглядний орієнтир, який дозволяє подолати вузько прагматичні межі тлумачення сенсу поняття «корисне» як матеріального блага, а вийти на більш широке гуманістичне його розуміння як цілісного, універсального, духовно-тілесного утвердження людини у світі.

Сучасний український теоретик та практик дизайну В.Даниленко звертає увагу на те, що сучасний дизайн прагне до універсальності, людиномірності. «Нині часто цитують вислів, який приписують Протагору: "Людина – міра всіх речей," – підкреслює В.Даниленко. Цей вислів стверджує те, що всі речі, матеріально-тілесні й лише уявні, мусять співвідноситися не з якимись конкретними людьми, а з людиною в узагальненні розумінні. Прагнення до такого узагальнення – характерна риса дизайну, і це співзвучно роздумам філософів V ст. перед Р.Х.» [1, с.42].

Прикладом реального втілення принципу універсальності, цілісності, людиномірності у художньому конструюванні предметно-просторового середовища може слугувати діяльність Дизайн-центру у місті Штутгарт федеральної землі Баден-Вюртемберг, який одержав міжнародне визнання. «Дизайн – це майбутнє!» – такі заклики постійно зустрічаються на сторінках місцевої преси і підтримуються урядом землі Баден-Вюртемберг. Урядовці переконані, що дизайн є сучасною і рушійною передумовою не тільки економічного, соціального а, що, особливо показово, культурного процвітання цієї землі. Це переконання формувалося на засадах вищезгаданих світоглядних принципів та національних традиціях організації життєдіяльності спільноти.

Починаючи із середини XIX ст., у Штутгарті створюється Палата ремесла і торгівлі, призначена консультувати ремісників, промисловців і торгівців у справах виробництва і ринку. Поступово на цій базі формується взірцева колекція товарів. На основі колекції виникає перший дизайн-центр у Європі. Якщо початковий період розвитку дизайн-центру був пов'язаний, перш за все, з суто економічними, ринко-

вими, конкурентними соціальними відносинами, то поступово прийшло розуміння того, що не людина існує для речі, а речовинний світ має створювати життєвий простір для прояву сутнісних сил людини.

Дизайн набуває не вузько змістовного значення як промислове проектування, а як всеохоплююча діяльність як у сфері матеріальної, так і духовної культури. Сьогодні дизайн-центр не займається проектуванням обладнання, товарів чи транспортних засобів. Центр виконує стратегічне завдання – розроблення засад проектної культури, вироблення рекомендацій, методик щодо її розвитку. Проектна культура – це цілісний соціально-культурний вимір науково-технічного прогресу, що переломлює його мету і досягнення з позицій фактору людини.

Дизайн як художнє проектування предметного середовища – це не тільки створення світу речей, наділеного певними функціональними і естетичними властивостями, але й «проектування», формування людини, яка буде користуватися цими речами, жити у світі цих речей. У цьому проявляється соціально-культурна функція дизайну в структурі духовної культури інформаційного суспільства.

Висновки

Дизайн як художнє проектування предметного світу людини інформаційної доби цілеспрямовано творить цей світ на засадах діалектичної єдності красивого і корисного. В умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій поглиблюються процеси відчуження людини від продуктів її праці, і, що викликає особливе хвилювання, від інших людей. І

як відлуння цих процесів – деформація духовної культури й естетичної сфери як її складової. Перевірені часом художні засоби до інформаційної доби нездатні гармонізувати естетичну сферу культури. Як дітище інформаційної доби, дизайн сміливо і впевнено приймає естафету від своїх попередників. Дизайн проектує предметний світ сучасної людини як світ культури саме сучасного інформаційного суспільства. Історія розвитку дизайну, виникнення і рух нових його різновидів засвідчує, що він дійсно стає безпосереднім і дієвим засобом ствердження соціального самопочуття сучасної людини.

«Життєстверджуючий пафос нової форми творчості перетворив дизайн найзатребуваніший, найрозповсюдженіший і найвпливовіший із мистецтв», – стверджують автори словника-довідника з дизайну. При цьому зауважують, що «час повномасштабної оцінки дизайну як сфери художньої творчості ще не прийшов – занадто малий термін його існування» [2, с.11].

Список літератури

1. Даниленко В.Я. Дизайн. / В.Я.Даниленко. – Харків: Вид-во ХДАДМ, 2004.- 320 с.
2. Дизайн. Иллюстрированный словарь-справочник. – М.: Архитектура – С, 2004.- 288 с.
3. Кримський С. Заклики духовності XXI століття. / С.Кримський. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
4. Мізіна Л.Б. Історична інтерпретація історії мистецтва: сучасне бачення. / Л.Б.Мізіна. – Луганськ: Вид-во СНУ ім.В.Даля, 2006. – 200 с.
5. Разговор Дугласа Гордона и Ганса-Ульриха Обриста. //Terraincognita. – 1998.- № 7.- С. 22-25.

Л.И.Мокляк

ДИЗАЙН В СИСТЕМЕ ВИДОВ ИСКУССТВА КУЛЬТУРЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье анализируется эстетическая природа дизайна как явления духовной культуры и вида искусства информационного общества.

Ключевые слова: духовность, эстетическое, эстетическая деятельность, дизайн, культура, искусство, вид искусства.

L. Mokliak

DESIGN IN THE SYSTEM OF ART FORMS OF INFORMATION SOCIETY CULTURE

Aesthetic nature of design as a spiritual culture phenomenon and an art form of information society is analyzed in the article.

Key words: spirituality, aesthetic, aesthetic activity, design, culture, art, art form.

УДК 34:316.347:94.355(477) «14/17»

О.О. Штепа

ПРАВОВА МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ ДОБИ КОЗАЦТВА ЯК ЧИННИК ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Анотація. У статті розкриваються особливості формування правової ментальності населення Гетьманщини і її роль у розбудові Козацької держави, відслідковується її генеза та історичні й соціокультурні умови формування.

Ключові слова: козацтво, державотворення, правова ментальність, соціум, гетьман, правосвідомість, Конституція Пилипа Орлика.

Вступ

Характер та лад людського мислення, що реалізується на рівні свідомості, але базується на структурних рівнях сфери підсвідомого, що включають у себе архетипи як окремої особистості, так і людського досвіду етносу загалом, утворює такий феномен, як ментальність. Це – соціалізовані, але мало усвідомлені правила, традиції, мовні стереотипи, елементи світогляду. Різновидом

ментальності як соціального феномену є правова ментальність, що формується під впливом права, правових звичаїв, принципів, і являє собою ті відповідні правові стереотипи, які є тим сильнішими, чим більш засвоєними є цінності певного суспільства, його прошарків, окремих спільнот. В усі історичні періоди правова ментальність українського етносу відігравала як конструктивну, так і деструктивну роль у процесі розбудови